

פסיקת בית הדין הבינלאומי לצדק (ICJ) בנוגע לחובותיה של ישראל ככוח כובש

ב-18 בדצמבר 2024, אימצה העצרת הכללית של האומות המאוחדות (UNGA) את החלטה 79/232, שביקשה חוות דעת מייעצת מבית הדין הבינלאומי לצדק (ICJ) בנוגע ל"חובותיה של ישראל ביחס לנוכחותם ולפעילויותיהם של האומות המאוחדות, ארגונים בינלאומיים אחרים ומדינות שלישיות בשטח הפלסטיני הכבוש (OPT) ובקשר אליו."

ב-22 באוקטובר 2025, מסר ה-ICJ את חוות דעתו המייעצת, תוך התייחסות למסגרת המשפטית המסדירה את חובותיה של ישראל ככוח כובש ואת אחריותה כלפי האומות המאוחדות, ארגונים בינלאומיים אחרים ומדינות שלישיות המעורבות בפעילויות הומניטריות ופיתוחיות ב-OPT.

בית הדין אישר את סמכותו על פי סעיף 65 בחוקת ה-ICJ וסעיף 96 במגילת האו"ם, תוך שהוא קובע כי העצרת הכללית מוסמכת לבקש את הנחייתו. הוא דחה התנגדויות שטענו כי הבקשה היא בעלת אופי פוליטי או חופפת לנושאים התלויים ועומדים בפני בית הדין בתיק דרום אפריקה נגד ישראל (יישום האמנה למניעה וענישה של פשע השמדת עם). לאחר שלא מצא "סיבה משכנעת" לסרב לבקשה, הדגיש בית הדין כי השאלה היא בעלת אופי משפטי ונמצאת במלואה בתחום תפקידו המייעץ.

חשוב להדגיש כי המנדט של ה-ICJ במקרה זה היה פרשני, לא חקירתי. בית הדין לא הוטל עליו לאמת או לשפוט את התנהלותה בפועל של ישראל, אלא לפרט את חובותיה המשפטיות של ישראל על פי המשפט הבינלאומי ככוח כובש וכמדינה חברה באו"ם. למרות שבית הדין היה מודע לדיווחים רבים של האו"ם והתקשורת שטענו להפרות בעזה ובגדה המערבית, הוא לא העריך או פסק לגבי עובדות אלה באופן עצמאי. לפיכך, המידע ההקשרי המוצג כאן בנוגע לפעולות ישראל ולתנאים ההומניטריים אינו נלקח מחוות הדעת המייעצת עצמה, אלא ממקורות זמינים לציבור ומתועדים היטב המסייעים להמחיש את הרלוונטיות ואת חומרת ממצאי בית הדין.

ישראל היא כוח כובש

ה-ICJ אישר מחדש כי ישראל נותרה הכוח הכובש ברצועת עזה ובחלקים אחרים של השטח הפלסטיני הכבוש במשמעות של סעיף 42 בתקנות האג משנת 1907 ואמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949, למרות מה שמכונה "ההתנתקות" ב-2005. אף שישראל משכה את נוכחותה הצבאית הקבועה ואת ההתנחלויות מעזה באותה תקופה, ציין בית הדין כי ישראל ממשיכה לשלוט באופן אפקטיבי על גבולות, מרחב אווירי, מים טריטוריאליים, רישום אוכלוסין ותשתיות חיוניות, ובכך שומרת על מידת הסמכות המגדירה כיבוש לפי המשפט הבינלאומי.

בית הדין הבהיר כי שליטה אפקטיבית, ולא הצבת כוחות פיזית, היא הקובעת אם קיים כיבוש. בהתאם לכך, ישראל נושאת במלוא החובות המשפטיות של כוח כובש, כולל החובה להגן על אזרחים, להבטיח סדר ציבורי ובטיחות, ולכבד את הריבונות והזכויות של האוכלוסייה הכבושה על פי המשפט ההומניטרי הבינלאומי ודיני זכויות האדם.

חובה כלפי רוחות האוכלוסייה האזרחית

על פי סעיפים 55 ו-56 של אמנת ז'נבה הרביעית, כוח כובש נושא באחריות הראשונית והישירה להבטחת אספקת מזון, טיפול רפואי ובריאות הציבור לאוכלוסייה שבשליטתו. אלה הן חובות שאינן תלויות בתנאים, שיש לקיים על חשבון הכובש.

רק כאשר הכוח הכובש אינו מסוגל באמת לספק את צורכי האוכלוסייה, הוא רשאי לקבל ולתמוך בפעולות סיוע של מדינות אחרות או ארגונים הומניטריים חסרי פניות. אף במקרה זה, סעיף 59 מחייב אותנו "להסכים ולתמוך" בפעולות אלה "בכל האמצעים העומדים לרשותו". כל חסימה או הגבלה של מאמצי הסיוע סותרת את האמנה, ואם היא גורמת למחסור או רעב, עשויה להוות הפרה חמורה ופשע מלחמה על פי המשפט הבינלאומי המנהגי.

חוות הדעת של בית הדין מזהה חובות אלה במונחים משפטיים מופשטים; היא אינה מעריכה את התנהלותה של ישראל בעזה. עם זאת, דיווחים נרחבים של האו"ם וארגונים הומניטריים תיעדו הגבלות נרחבות על מזון, דלק ואספקה רפואית — תנאים התואמים מקרוב את האיסורים המשפטיים שתיאר ה-ICJ.

איסור על רעב וענישה קולקטיבית

ה-ICJ אישר מחדש כי רעב של אזרחים כשיטת לחימה אסור באופן מוחלט על פי סעיף 54 של הפרוטוקול הנוסף הראשון (1977), סעיפים 55–59 של אמנת ז'נבה הרביעית, וכלל 53 של המשפט ההומניטרי הבינלאומי המנהגי. האיסור חל על כל מדינות או פעולה המונעת מאוכלוסייה אזרחית חפצים חיוניים להישרדותה, כולל מזון, מים, דלק ותרופות.

אף שבית הדין לא העריך ראיות להתנהלות בשטח, הוא הבהיר כי חסימה מכוונת של סיוע מניפולציה של אספקה חיונית עלולים להוות הפרות חמורות ופשעי מלחמה על פי המשפט הבינלאומי. הסטנדרט המשפטי הוא לפיכך ברור, גם אם בית הדין עצמו לא יישם אותו על נסיבות עובדתיות.

דיווחים עצמאיים מסוכנויות האו"ם וארגונים הומניטריים מצביעים על כך שההגבלות שהוטלו על עזה הביאו לרעב חמור וקריסה רפואית. אף שדיווחים אלה לא נבחנו על ידי בית הדין, הם ממחישים את סוג המצב שההיגיון המשפטי של ה-ICJ מטפל בו ישירות — מצב שבו מניעה מכוונת של צרכים חיוניים, אם היא מכוונת, תהווה שימוש ברעב כשיטת לחימה וצורה של ענישה קולקטיבית האסורה על פי סעיף 33 של אמנת ז'נבה הרביעית.

בית הדין גם אישר מחדש כי איסורים אלה הם בלתי ניתנים לביטול. גם במצבים של עימות מזוין או דאגות ביטחוניות לגיטימיות, מדינות לא יכולות להפנות לטיעוני ביטחון כדי להצדיק הפרות של נורמות מחייבות של המשפט הבינלאומי, כולל האיסורים על רעב, ענישה קולקטיבית והכחשת זכות ההגדרה העצמית. חובות אלה הן מוחלטות ומחייבות, ללא קשר לנסיבות צבאיות או פוליטיות.

חובות כמדינה חברה באומות המאוחדות

כמדינה חברה באו"ם, ישראל מחויבת לשתף פעולה בתום לב עם הארגון על פי סעיפים 2(2) ו-2(5) של מגילת האו"ם, ולכבד את הזכויות והחסינות של האומות המאוחדות, סוכנויותיה ואנשי הצוות שלה על פי סעיף 105 של המגילה ואמנת 1946 על זכויות וחסינות האומות המאוחדות. הגנות אלה נשארות בתוקף במהלך עימותים מזוינים וכיבוש.

ה-ICJ אישר מחדש כי על ישראל לכבד ולהגן על אנשי הצוות, הרכוש והמתקנים של האו"ם, ועליה לאפשר ולתמוך בפעילויות של סוכנויות האו"ם, במיוחד אלה העוסקות בסיוע הומניטרי כמו אונר"א.

בית הדין לא קבע ממצאים לגבי אירועים ספציפיים, אך הדגיש כי התערבות בפעילויות האו"ם או תקיפות על אנשי הצוות שלו ייחשבו כהפרות חמורות של המשפט ההומניטרי הבינלאומי.

לצורך הקשר, מקורות באו"ם מדווחים כי בין אוקטובר 2023 לסוף 2025, יותר מ-190 אנשי צוות של האו"ם — כמעט כולם מאונר"א — נהרגו בפעולות צבאיות ישראליות בעזה, מה שמסמן את מספר הקורבנות הגבוה ביותר בקרב אנשי האו"ם מאז 1945. מתקני האו"ם ובתי ספר, שקואורדינטות שלהם נמסרו לרשויות הישראליות, הותקפו שוב ושוב. אף שבית הדין לא העריך עובדות אלה, חוות דעתו מגדירה את המסגרת המשפטית שבה יש להעריך פעולות אלה.

ישראל לא תמנע את זכות ההגדרה העצמית של העם הפלסטיני

זכות העמים להגדרה עצמית היא נורמה מחייבת של המשפט הבינלאומי (jus cogens) ואבן יסוד במערכת מגילת האו"ם. היא משתקפת בסעיפים 1(2) ו-55 של מגילת האו"ם, סעיף 1 של האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות ושל האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, ומוכרת כחובה erga omnes כלפי הקהילה הבינלאומית כולה.

בחוות דעתו המייעצת משנת 2025, קבע בית הדין כי על ישראל לא למנוע מהעם הפלסטיני לממש זכות זו, כולל על ידי חסימת פעילויות של האו"ם או מדינות המספקות את רווחתם ופיתוחם. בית הדין מצא כי הרחבת החוק הישראלי המקומי או השליטה המינהלית ב-OPT אינה עולה בקנה אחד עם חובות אלה ומונעת ממשל עצמי פלסטיני.

ה-ICJ הזכיר את חוות דעתו המייעצת משנת 2024, שהכריזה כי ההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית אינן חוקיות ודרשה מישראל להפסיק את ההתרחבות, לפנות התנחלויות קיימות ולספק פיצויים. למרות שחוות הדעת משנת 2025 לא בחנה התפתחויות מאוחרות יותר, רישומים ציבוריים מצביעים על כך שישראל המשיכה להרחיב התנחלויות, ומנהיגים פוליטיים קראו בפומבי לסיפוח. תצפיות אלה, שנלקחו מדיווחים חיצוניים, מספקות הקשר להבנת השחיקה המתמשכת של ההגדרה העצמית הפלסטינית לאור פסיקות קודמות של בית הדין.

מסקנה

חוות הדעת המייעצת של בית הדין הבינלאומי לצדק משנת 2025 מייצגת אישור מחדש מכריע של החובות המשפטיות המסדירות את נוכחותה של ישראל בשטח הפלסטיני הכבוש. היא הבהירה, אך לא שפטה, את חובותיה של ישראל ככוח כובש, כמדינה חברה באו"ם וכמשתתפת בסדר המשפטי הבינלאומי. תפקידו של בית הדין היה להגדיר את החוק, ולא להעריך ראיות או להקצות אשמה — הבחנה השומרת על ניטרליות שיפוטית תוך שהיא מציעה פרשנות מחייבת של נורמות בינלאומיות.

עם זאת, חוות הדעת מספקת מסגרת משפטית ברורה שבתוכה ניתן להעריך את פעולותיה של ישראל על ידי גופים מוסמכים אחרים. היא קובעת כי:

- ישראל נותרה הכוח הכובש בעזה ובגדה המערבית;
- היא נושאת באחריות הראשונית לרווחת האזרחים;
- עליה לכבד את פעילויות האו"ם ולהגן על אנשי צוות הומניטריים;
- עליה לא למנוע את ההגדרה העצמית הפלסטינית;
- עליה להימנע מכל התנהלות המובילה לרעב, ענישה קולקטיבית או סיפוח.

בית הדין גם חזר ואישר כי חובות אלה מוחלטות ואינן ניתנות לביטול. שיקולי ביטחון, חמורים ככל שיהיו, אינם יכולים לבטל באופן חוקי נורמות מחייבות, כמו האיסורים על רעב, ענישה קולקטיבית

והכחשת ההגדרה העצמית.

לאור ממצאי ה-ICJ והראיות ההולכות וגדלות בנוגע לתנאים בעזה ובגדה המערבית, **העצרת הכללית של האומות המאוחדות צריכה כעת לשקול לבקש מבית הדין הפלילי הבינלאומי להעריך את התנהלותה של ישראל על פי הצעדים הזמניים של 2024, חוות הדעת המייעצת של 2024 וחוות הדעת המייעצת של 2025.** יוזמה כזו תעביר את המיקוד מהבהרה לאחריות, תוך הבטחה כי הפרות של נורמות מחייבות יעמדו לבחינה שיפוטית.

יתר על כן, העצרת הכללית יכולה להרחיב חקירה זו כך שתכלול **את חובותיהם של גופי האו"ם והמדינות החברות עצמן**, תוך הערכה האם פעולותיהן — או היעדר פעולות — עומדות בסטנדרטים של תום לב ושיתוף פעולה הנדרשים על פי מגילת האו"ם והמשפט הבינלאומי.

הפסיקה של ה-ICJ מספקת כך לא רק הצהרה על החוק, אלא גם **דרך לאכיפתו**. שמירה על פסיקות אלה חיונית לשימור שלמות המשפט הבינלאומי, האמינות של האומות המאוחדות והעקרונות האוניברסליים של צדק ואנושיות שעליהם שניהם מבוססים.